

L'estat del procés de Bolonya a les universitats de la Regió Metropolitana de Barcelona:

factors de manteniment i factors motivadors per a la millora de l'aprenentatge universitari

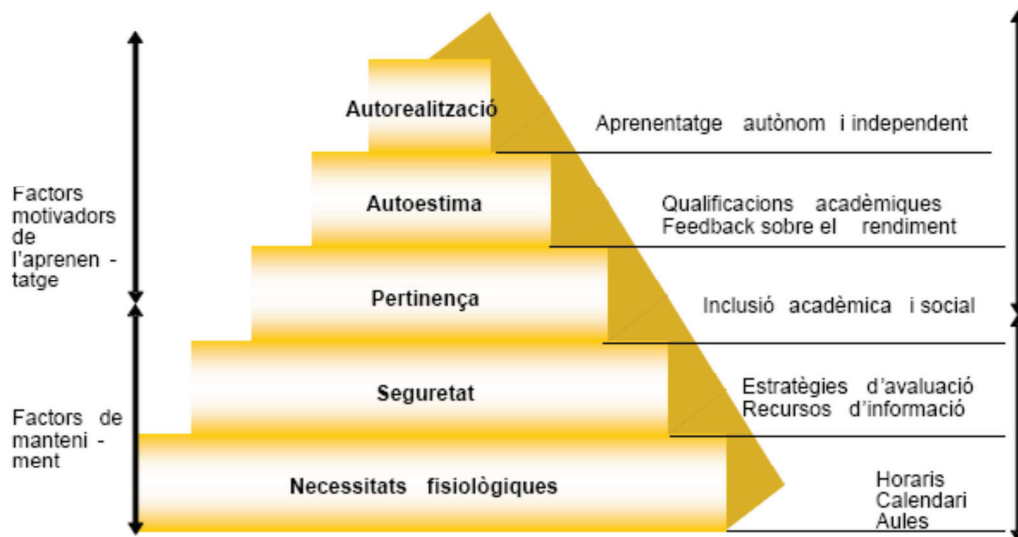
Les condicions del context d'aprenentatge

L'estat del procés de Bolonya a les universitats de la Regió Metropolitana de Barcelona: factors de manteniment i factors motivadors per a la millora de l'aprenentatge universitari.

Resum

S'examinen les condicions d'aprenentatge presents en els inicis de la reforma de Bolonya fent un exercici comparatiu entre les deu carreres universitàries analitzades en la recerca (Empresarials, Infermeria, Farmàcia, Educació Social, Traducció i Interpretació, Química, Humanitats, Biologia, Telecomunicacions i Arquitectura). L'anàlisi es porta a terme mitjançant indicadors ordenats jeràrquicament en una piràmide conceptual¹ que distingeix entre factors de manteniment² i factors motivadors³.

Figura 1. Factors de manteniment i motivadors per a l'aprenentatge

Font: Elaboració pròpia a partir de Villar i Font (2005) i Elias (2009)

1 La tria dels indicadors segueix els treballs d'Elton (1988, 1996), Troiano (2005), Masjuan y Troiano (2008), Villar y Font (2007) i Elias (2009), que parteixen de la teoria de les necessitats humanes de Maslow (1991) i la distinció que fa Herzberg (1991) entre factors de manteniment i factors motivadors (o també coneguda com teoria bifactorial), per explicar la motivació i dedicació de l'estudiant als estudis i els resultats acadèmics obtinguts.

2 Són condicions ambientals necessàries però no suficients per a motivar l'estudiant en l'estudi, tals com aules adaptades i altres recursos adequats, horaris i informació.

3 Són els que permeten el reconeixement de l'estudiant, la seva autonomia, acompliment de la tasca i implicació en relació a l'aprenentatge (Masjuan, 2005). Ens fixem en qüestions com la integració acadèmica i social, el feedback amb el professorat, les tutories, formes d'avaluació diversificades o el treball en grup.

Els indicadors analitzats, amb què s'ha operativitzat el context d'aprenentatge, corresponen a criteris metodològics que fixa el procés de Bolonya per a la construcció de l'Espai Europeu d'Educació Superior: innovació docent, atenció tutorial, participació de l'estudiant en el centre, i tecnologies de la informació i la comunicació (AQU, 2005).

Figura 2. Indicadors del context de reforma universitària

	INNOVACIÓ DOCENT	ATENCIÓ TUTORIAL	PARTICIPACIÓ ESTUDIANT	TICs
FACTORS MOTIVADORS	Fórmules d'avaluació diversificades Portafoli Tutories obligatòries Utilització treball de grup Promoció del treball en grup	Tutories entre iguals Tutories fix accessible Tutor de grup classe Accions institucionals orientades a la pertinència	Participació en el Consell d'Estudiants Participació dels estudiants en els òrgans institucionals	
FACTORS MANTENIMENT	Estudiants per classe a 1r i 2n Estudiants per aula de pràctiques Espais reduïts per seminaris o altres Espais amb mobiliari flexible Estudiants per aula d'estudi Estudiants per ordinador Tradició del professorat en noves metodologies Existència explícita d'un projecte docent Nivell consens professorat en Pla estudis nou Nivell consens professorat mètodes Nivell consens estudiantat Pla estudis nou Nivell consens estudiant mètodes	Franja horària per tutories Estudiants per espais per tutories en grups petits Existència de Pla d'Acció Tutorial	Franja horària per activitats Horaris	Xarxa interna

C1 – Les diverses titulacions i les universitats examinades posen de relleu realitats **diferents** en quant al punt de la reforma on es troben, així com el camí que han seguit. Es comprova que no es tracta d'un **procés homogeni**, especialment si parlem del canvi metodològic.

C2 – Per titulacions, s'observa que es donen **oportunitats diferents** a l'estudiant en el procés d'aprenentatge, d'acord amb les **condicions ambientals** o de manteniment que trobem a cada titulació.

C2.1- Els estudis que concentren **més estudiants** per aula i/o són més nombrosos en termes absoluts, disposen de **menys recursos** i espais per fer viables les metodologies docents i sistemes d'avaluació continuada. Mentre que aquelles titulacions amb menys alumnes per aula fan possible l'accés a unes condicions millors per aprendre.

Química, Empresarials i Farmàcia treballen amb grups de més de cent alumnes. I les ràtios d'estudiants per seminari o altres tipus d'activitat docent, o per aula d'estudi, en aquestes titulacions, són també elevats per a un bon desenvolupament de l'aprenentatge. També es produeix que a Empresarials, seguit de Traducció i

interpretació, Educació Social, Química i Farmàcia, resulta difícil trobar espais físics pel treball en grup o l'estudi autònom.

A continuació s'ordenen les titulacions segons disposen de més o menys recursos en infraestructures bàsiques per a la docència⁴.

- -						+ +
Empresarials	Farmàcia	Química Educació social	Infermeria	Traducció i interpretació Humanitats	Arquitectura	Telecomuni- cacions Biologia

C2.2- Els estudis que presenten una major **tradicció en innovació** docent, així com una **adhesió majoritària al procés i consens per part del professorat i l'alumnat**, són els que han avançat més en el procés de reforma des del punt de vista metodològic.

Les titulacions d'Educació Social, Química i Empresarials tenen una tradició metodològica basada en la classe magistral predominantment. Mentre que a Arquitectura i Telecomunicacions treballen amb una dinàmica i cultura més consolidada d'innovació docent. I a Humanitats i Biologia també hi ha una clara voluntat d'innovació, tot i que deixant llibertat al professorat en la seva forma de procedir, i per tant es poden trobar al mateix temps diferents nivells d'innovació.

Els ensenyaments d'Arquitectura, Telecomunicacions i Biologia avancen amb una clara adhesió i consens del professorat i de l'alumnat que els allunya de la resta, que presenten més discrepàncies al respecte.

Així queden ordenades les titulacions segons presentin més o menys recursos relacionats amb les estratègies d'avaluació i recursos d'informació.

- -						+ +
Infermeria	Química Empresarials	Educació social Farmàcia	Humanitats	Traducció i interpretació	Biologia	Telecomuni- cacions Arquitectura

C2.3- Els ensenyaments més endarrerits en la implementació de la reforma són els que tenen **més recursos per a l'atenció tutorial** (servei d'atenció a l'estudiant, tutor/a de carrera, i/o tutoria entre iguals), orientada a millorar l'adaptació, integració i formació de l'estudiant.

Existeix un servei d'atenció a l'estudiant a totes les titulacions a excepció de Química i Traducció i interpretació. Mentre en el primer cas es tracta d'un ensenyament més massificat i la falta d'un programa de suport a l'estudiant pot perjudicar la seva integració, en el segon cas, la manca d'un servei d'aquestes característiques es pot veure substituït per un contacte més directe i proper, propi d'una institució més petita.

⁴ La informació correspon a dades del curs 2008-2009.

Però, en canvi, destinar un professor/a tutor/a a cada estudiant només es dona en les titulacions d'Empresarials, Farmàcia, Infermeria i Educació Social. Tanmateix, en aquests casos no existeixen temps específics per a l'atenció tutorial, a excepció d'Educació Social. I els espais disponibles són els despatxos del professorat o sales de reunions dels departaments.

C2.4- Tampoc es donen les **oportunitats suficients per a la participació**. Són poques les titulacions que destinen un espai i temps específic a altres activitats no estrictament acadèmiques. La qual cosa, tot i ser també importants per al desenvolupament de l'estudiant segons Bolonya, pot dificultar que l'estudiant s'impliqui en els estudis, perquè coincidiran amb classes o altres activitats que hagi de fer. A més de veure's com quelcom allunyat i independent de la formació acadèmica.

No existeixen franges horàries que facilitin la trobada entre estudiants ni l'organització d'activitats. Només Traducció i interpretació i Arquitectura gaudeixen d'aquestes condicions. I, d'altra banda, la concentració horària deixa als estudiants de la majoria de titulacions amb mig dia lliure –tot i que un percentatge important dediquen aquest temps lliure al treball remunerat. Les excepcions són Farmàcia, Química o Biologia, on els estudiants ocupen tot el dia entre les classes teòriques i pràctiques.

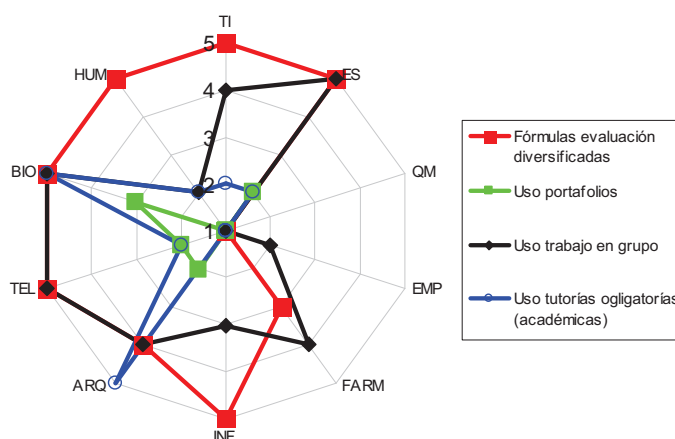
C2.5- Les **TICs** són una eina de treball present a totes les titulacions, estiguin aquestes més o menys avançades en el procés de reforma. Per tant, la seva presència no és indicativa d'un canvi radical en les pràctiques docents.

C3 – Els factors motivadors per a l'aprenentatge també tenen una **presència desigual** segons les titulacions, un cop analitzades les metodologies docents, l'atenció tutorial i el nivell de participació.

C3.1- Les metodologies docents que poden generar una major pertinença al centre i als estudis, millorar l'autoestima i un sentiment de major autorealització, estan presents a les titulacions amb menys massificació i amb una cultura docent més innovadora.

Arquitectura, Telecomunicacions i Biologia expressen un ús generalitzat de les noves metodologies d'aprenentatge i sistema d'avaluació. Innovacions docents que fomenten l'estudi autònom i un feedback del progrés en l'aprenentatge. La qual cosa coincideix amb el fet que són titulacions amb una cultura docent més innovadora i millors ràtios quant a alguns dels recursos examinats. També Educació Social mostra un perfil similar, però, en canvi, treballa en condicions d'aules massificades i escassa disposició de recursos a nivell d'aules d'estudi. En l'extrem oposat trobem el cas de Química, que no es caracteritza per la diversitat de metodologies (treball en grup, tutories obligatòries, portafolis) o sistemes d'avaluació, en les seves assignatures.

Figura 3. Presència de metodologies docents

C3.2- Tot el que siguin **activitats d'orientació i assessorament a l'estudiant** que puguin ser element de motivació a l'aprenentatge, són més presents a les titulacions amb més estudiants i amb unes condicions pitjors per a l'aprenentatge i per a l'atenció personalitzada. Mentre que, sense ser uns serveis generalitzats a les titulacions més avançades en la reforma, els mateixos efectes es donen en aquestes pel fet de ser titulacions de dimensions més reduïdes; amb un tracte més directe i proper.

La figura del tutor/a de carrera està present a quasi totes les titulacions, a excepció de Traducció i interpretació i Química; i a Arquitectura i Telecomunicacions s'assigna a l'estudiant que està en risc de fracàs o abandó dels estudis i, per tant, no es tracta d'un servei pensat per a tots els estudiants⁵. Tanmateix, les condicions en què aquesta atenció es dirigeix als estudiants és diversa. La ràtio alumne/professor tutor/a varia en els ensenyaments, la qual cosa pot marcar diferències en el temps i atenció oferta a cada estudiant⁶.

Pel que fa als programes de tutories entre iguals, és una pràctica implementada a les titulacions d'Empresarials, Arquitectura i Telecomunicacions.

C3.3- Malgrat la reforma indica una major presència i dedicació als estudis per part de l'estudiant, **el nivell de participació en el centre és baixa**. Només augmenta allà on existeixen incentius per a la seva participació. El canvi metodològic comporta una major implicació acadèmica, però en canvi el nivell d'implicació social no experimenta canvis significatius.

A Educació Social, Química, Empresarials, Farmàcia i Telecomunicacions el nivell d'implicació és molt reduït. A Traducció i Interpretació es produeix puntualment, com ara a la Junta de Facultat on va donar-se com a conseqüència del fet que es debatia la implantació del pla pilot. I allà on la participació és més elevada és a Infermeria,

⁵ Aquesta és una modalitat de tutoria generalitzada a la Universitat Politècnica de Catalunya.

⁶ Sobre aquest rati només s'ha pogut obtenir informació en el cas d'Empresarials (45/1), Farmàcia (20/1) i Infermeria (5/1).

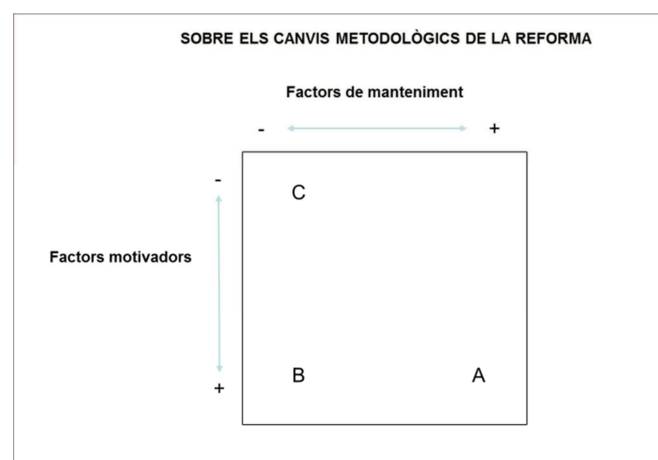
Arquitectura i a les titulacions de la UPF (Biologia i Humanitats), on es constata una clara voluntat política en aquest aspecte⁷.

C4 – Les dades recollides permeten identificar tres escenaris o **contextos diferents segons les condicions d'estudi** que les titulacions ofereixen als estudiants.

- **Tipus A.** Aquelles que presenten uns factors de manteniment (infraestructures i informació) i elements motivadors bons per a l'aprenentatge segons els criteris de Bolonya (avaluació diversificada, treball en grup, tutories acadèmiques, tutories de carrera, etc.). Són les més avançades en la reforma. D'acord amb la teoria bifactorial, aquests estudis ofereixen les condicions per a què l'estudiant obtingui uns resultats satisfactoris, amb una major implicació i motivació. Aquí hi trobaríem Arquitectura, Telecomunicacions i Biologia, i a continuació Traducció i interpretació, i Humanitats.
- **Tipus B.** Aquells ensenyaments que malgrat presentar pràctiques orientades a motivar a l'individu en l'aprenentatge (factors motivadors), ho fan en un estat de certa contradicció. És a dir, treballen en condicions massificades o amb recursos insuficients. Per tant tindran més dificultats per a ser efectius i aconseguir millores educatives. Són carreres que compleixen amb alguns principis de Bolonya, però en unes condicions força allunyades de les recomanades. És el cas de Farmàcia i Infermeria i, en menor mesura, però amb uns factors de manteniment no suficientment adequats, Educació Social.
- **Tipus C.** Finalment trobem les titulacions amb un context d'oportunitats per al nou sistema d'aprenentatge molt incipient. És a dir, aquelles que han recorregut menys camí en el procés de reforma. Aquí destaca el cas d'Empresarials i Química, tot i que amb certes diferències entre elles. Malgrat trobar-se en una situació molt similar en relació als recursos i la seguretat, Empresarials presenta petites experiències docents i accions orientades a l'estudiant (PAT, tutories entre iguals), mentre que Química no ha començat. Tanmateix, els factors de manteniment tenen un pes important i les situa per sota de la resta de les titulacions.

Aquests diferents escenaris es poden representar en la següent figura:

Figura 1. Tipus de contextos d'aprenentatge

⁷ A les tres darreres titulacions es reconeix la participació en el currículum de l'estudiant mitjançant crèdits.

Recomanacions

1. La reforma és present a nivells diferents en les titulacions analitzades. I perquè aquesta generi un estudiant implicat i motivat en els estudis, encara cal que alguns estudis assoleixin les condicions mínimes per a la pràctica docent, així com mobilitzar els recursos que el facin partícip, integrat i identificat amb els estudis.
2. Cal continuar treballant per reduir el nombre d'alumnes per classe i facilitar-los l'accés als diferents serveis i equipaments. És important garantir unes instal·lacions i infraestructures (factors de manteniment) adequades per a desenvolupar una docència de qualitat, on l'estudiant s'impliqui i disposi dels recursos suficients per aprendre.
3. Les titulacions que més han avançat en la reforma han incorporat metodologies docents que contenen elements de motivació a l'estudi. Això comporta una major implicació a nivell acadèmic. Però la manca d'espais i activitats de trobada i de participació en el centre es converteix en un obstacle per a una major implicació social.
4. Cal que els recursos s'acompanyin de projectes coordinats de centre o de titulació, que integrin a tota la comunitat universitària, donant coherència i significat a les accions específiques. I que sigui un projecte que lideri el procés, de forma participada i consensuada, amb un coneixement proper de la realitat; del professorat i de l'alumnat, per tal que es desenvolupi amb èxit.
5. Finalment, tot i que ja constitueix un element clau de la reforma, i sembla que a nivell europeu s'ha començat a treballar en els darrers anys (EUA, 2010), cal seguir avançant en els serveis de suport a l'estudiant (EUA,2007). En ocasions les condicions en què es donen no són les més adequades, o bé no s'ha concretat malgrat constituir un dels eixos de l'educació superior.